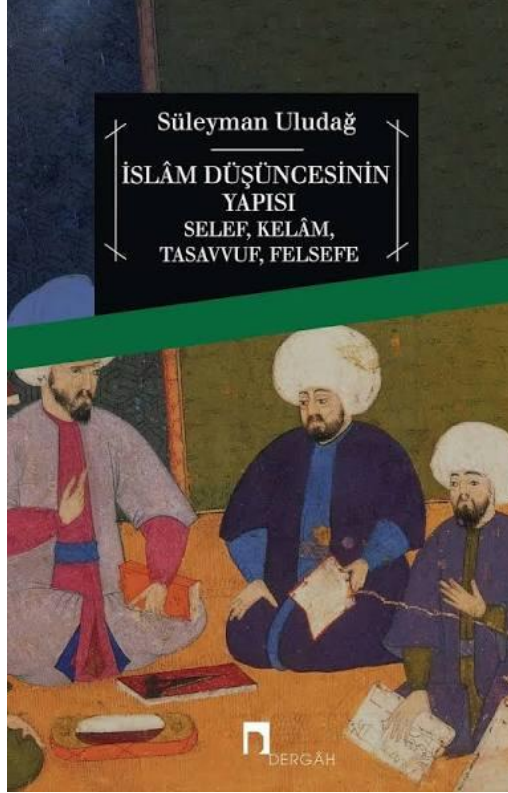

Süleyman Uludağ, İslâm Düşüncesinin Yapısı. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, 246 s.)

Seyyit Nur Ciran*

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 22 Nisan 2020 / 22 April 2020
Kabul Tarihi / Date Accepted: 06 Mayıs 2020 / 06 May 2020

BAİD 11
2020

* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

e-mail: seyyitnurciran@gmail.com - ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5433-4634>

Atıf/Citation: Ciran, Seyyit Nur, "Süleyman Uludağ, İslâm Düşüncesinin Yapısı. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, 246 s.)" BAİD 11 (Haziran 2020): 274-280.

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın başyapıt niteliği taşıyan *İslâm Düşüncesinin Yapısı* adlı eseri, geçmişten bugüne cereyan eden fikir çatışmalarının özünde olan meseleleri ele alıyor.

Yazar eserini oluştururken sistematik bir şekilde ilerleyebilmek adına "Konunun Mahiyeti"ne değinerek giriş bölümünde "dinî, ilahi ve manevi gerçeklerin hangi yoldan daha iyi anlaşılacağı" üzerine derlemeler yapan âlimlerin görüşlerine değinmiştir. Bunlardan mutasavvıfların genel görüşü olarak üç yolun tutulduğunu belirterek şöyle açıklamıştır:

"1. Tarik-i ahyâr: Hayırlı insanların yolu. Bu, zühd, takva, vera', ibadet ve taat yoludur.

2. Tarik-i ebrâr: İyi insanların yolu. Bu, riyazet, çile, mücâhede ve tasfiye yoludur.

3. Tarik-i şuttâr: Âşıkların yolu budur. Bu yolda aşk, sevgi, vecd ve cezbe hâlleri galiptir." (s. 14)

Tabi bu tasnifin mutasavvıfların bakış açısıyla olduğu gibi selefler, kelâmcılar ve felsefeciler için de farklı farklı olacağı mâlumdur.

Eserin dört farklı bakış açısını ele alış tarzı, bu ekollerin en uç noktasındaki kişiler odaklı olmuştur. Şöyle ki: Şüphesiz Selefîye ekolünün en uç noktasını teşkil eden isim İbn Teymiyye'dir. Kelâmîye ekolünün en uç noktasında ise Fahreddin Râzî'yi görmekteyiz. Sûfîye ekolünde şüphesiz bu isim İbn Arabî'den başkası değildir. Felsefî ekolde ise uç noktayı yaşayan Aristocu filozofların yanında en belirgin olanlarından İbn Rüşd'ü görmekteyiz.

Yazar bu tartışmaların odağında önemli bir açıklama yapmayı zaruri görmektedir. Eserin önsözünde, "Selefîyede nakil, kelâmda akıl, tasavvufta ilham esastır, dediğimiz zaman; Selefîye akla ve ilhama; kelâm nassa ve ilhama, tasavvuf nakle ve akla önem vermez, demek istemiyoruz. Bununla şunu anlatmak istiyoruz: Kelâm, nassa da ilhama da ehemmiyet verir, bunların faydasına inanır ve lüzumunu savunur ama kelâmda esas olan akıldır, nass ve ilham akla tabidir. Çerçeve akıldır, akıl çerçevesinde bir nass ve ilham düşünülür. Selefîye ve Sûfîye için de durum budur."(s. 10)

Genel olarak yazar, asırlardır tartışılan konuların, fikir çatışmalarının özüne inmekle beraber İslâm düşüncesinin bu üç önemli unsurunu teşkil eden üç

akımın (Selef, Kelâm, Tasavvuf) sürekli etkileşim halinde bulunduğunu belirtir.

Detaylarını okuyacağınız eserde vâkıf olabileceğiniz ayrıntılara girmeden, kısaca bu farklı görüşlere değinecek olursak:

Selefi düşüncede olanlara göre, “Bedir Gazilerinin bilmedikleri bir şey dinden değildir.” Onlar Kur’an ve hadislerden başka sahabe, tabiîn ve son olarak tebe-i tabiîn’in sözlerine değer verip bu üç nesilden sonrasının ilim değeri taşıyan görüşler belirtemeyeceklerini yer yer sert üsluplarla ifade etmişlerdir.

Yazar, Selefilerin ilim hakkındaki görüşlerini şöyle belirtir: “Seleflere göre ilim sadece nasslar ve ilk üç neslin fikirleri, görüşleri ve sözlerinden ibarettir. Bunlardan sonra gelenlerinki ilim değildir. Tecrübî ve aklî bilimler de ilim değildir. Sadece vahyi ve onu açıklayan Hz. Peygamber, ashabı, tabiûn ve etbau’t-tabiîn’in sözleri ve yorumları ilimdir. Geriye kalan ise lâf u güzaf!” (s. 41)

İlim hakkındaki mülâhazaları bu şekilde olan Selefi âlimlere elbette diğer ekollerdeki âlimlerin sert tenkitleri kaçınılmaz olacaktır.

Kelâmî düşünceye sahip olan âlimlere göre ise Kelâm, en doğru ve en sağlam bilgilerin; “bütün parçasından büyüktür”; “her şeyin bir sebebi vardır”; “her şey kendisinin ayıdır” gibi aklî ve mantıkî bilgiler olduğunu, bunların nasslardan daha çok kat’iyet ifade ettiğini ısrarla savunmuşlardır.

Selefiye’nin nassı ve ilk üç nesli bağlayıcı kabul ettiği fikir sistemine Kelâmcıların aklı önceleyerek giriş yapmaları elbette Selefiler için kabul edilemez bir durumdur.

Sûfiler ise keşf ve ilham ekseninde olayları değerlendirirken, yazar eserinde bu durumu: “Günlerce ve hatta aylarca düşünmek suretiyle âyet ve hadislerden, herkesçe bilinen bilgilerden ayrı ve yeni bilgiler çıkarmaya çalışırlar. Ucu bucağı bulunmayan bir okyanusa benzettikleri Kur’an’dan yeni ve taze bilgiler çıkarmanın heyecanını yaşarlar. Kelâmullah’ı okurken onu doğrudan ve vasitasız Mütakellim’inden, yani Hakk Teâlâ’dan dinleme anlayışına girerler” (s. 113) sözleriyle ifade eder.

Felsefecilerin düşünce boyutu ise çok daha farklıdır. Onlardan Aristo’ya öylesine bağlı olanlar vardır ki bir tanesinin görüşünü yazar, şöyle kaleme almıştır:

“İbn Rüşd, Aristo felsefesine hayran olmuştur. Ona göre en kâmil insan ve en büyük düşünür olan Aristo saf ve mutlak hakikate ulaşmıştı. Aristo’nun felsefesi hakkiyle anlaşılrsa, en yüce bilgilerle çelişmez. İnsanlık âlemi, ezelden beri Aristo’nun şahsında en üstün düşünce tarzına ulaşmıştı. İlahî inayet, insan kudretinin küllî akla azamî derecede ne şekilde ve hangi ölçüde yaklaşacağını Aristo örneğiyle halka göstermiştir. İnsan tavrının üstünde bir insan olan Aristo İbn Rüşd nazarında bir ilahî filozoftu.”(s. 24)

Yazarın tespitine göre, “Aristo’ya bu şekilde iman eden İbn Rüşd’ün Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ne şekilde inanacağını tahmin etmek zor bir şey değildir. Şüphesiz ki İbn Rüşd’ün imanı vardı ama bu iman selefi, kelâmî ve tasavvufî bir iman değil tam mânasıyla felsefi bir ‘iman’ idi ve onun için de selefeler, kelâmcılar ve sûfiler tarafından kabul edilmemiştir.”(s. 204)

Tüm bu fikir ayrılıklarının sonucunda İslam âlemi yıpranmamış aksine daha da güçlenmiştir. Bakış açıları her ne kadar farklı olsa da bu durum İslam’ın aleyhine değil, lehine olmuştur. Ta ki farklı bakış açılarının kısıtlanıp tekdüze rivayetçiliğin, taklitçiliğin, ezberciliğin ve tarihselciliğin başladığı son yüzyıllara gelene dek. Artık Râzîler, Gazzâlî’ler, İbn Rüşd’ler çıkmaz oldu. Dolayısıyla bu durum İslam düşünce sisteminin aleyhine olmuş; fikir üretemez, düşünemez bir hâle gelmesine sebep olmuştur.

Yazarımız bu durumu şöyle açıklar: “İnsanı sık sık düşünmeye davet eden İslâm, düşünce için belli bir sınır koymamıştır. Bir Müslümanın hür ve serbestçe düşünmesini önleyecek, düşündüğünü rahatça ifade etmesine engel olacak hiçbir kayıt yoktur. İslâm, düşünmeyi ne günah sayar, ne de suç. Aksine sürekli olarak insanı düşünmeye davet eder. Zira sıhhatli ve usulüne uygun bir düşünce neticesinde ortaya çıkacak yeni durum İslam’ın aleyhine değil, lehine olur.”(s. 231)

Yazar, fikir ve inanç hareketlerini temsil edenlerin uç noktalarda bulunanlarına ihtiyacın olduğunu vurgular. Ancak, değişik sistemlerin radikalleri birbirine karşı saldırgan, düşman ve gaddar olmaması gerektiğini de belirtir.

Selefi, kelâmî ve tasavvufî düşüncenin uç noktalarında bulunanların, geniş bir kültüre sahip değerli düşünceleri olan ve diğer fikir akımlarının radikallerine karşı yüksek bir mücadele kuvvetine sahip olması gerektiğinden bahseden yazarımız şu veciz söz ile bu düşüncesini taçlandırır:

“Musademe-i efkârdan bârika-ı hakikat doğar.”

Evet, fikirlerin müzakeresinden hakikat güneşi doğar. Ancak bu fikir sahipleri keldi fikirlerine hâkim oldukları kadar karşı düşüncenin fikirlerine de vâkıf olmak durumundadırlar.

Yazarımız eserine son verirken yukarıda bahsettiğimiz tabiri caizse “fikir cahili” olmadan, farklı fikirlerin görüşlerine de vâkıf olan âlimlerden birkaç örnek vererek eserini tamamlamıştır.

Bizlerde bu örneklerden birkaçını vererek yazımızı sonlandırmak istiyoruz.

İbn Teymiyye: Selefîye hareketinin ideal bir temsilcisidir. Mutedil değil, radikal bir selefidir, ortada değil uçtadır.

1. İbn Teymiyye, Felsefeye karşı çıkmış ve başarılı bir hareketi yürütmüştür: *Nakzü'l-mantık, er-Red 'alâ felsefeti İbn Rüşd, el-Hafîd* gibi birçok eseri buna şahittir. İbn Teymiyye felsefeyi körü körüne ve gelişigüzel bir şekilde değil, bilerek ve şuurlu olarak red ve tenkit etmiştir. Onun için de tenkitleri hâlâ değerlidir.

2. İbn Teymiyye, Ehl-i kitab'a ve Hıristiyanlara karşı çıkmış ve fevkalâde güzel bir tenkit usulü geliştirmiştir. Hıristiyanlığı red için yazdığı *el-Cevâbü's-sahîh li-men beddele dîne'l-Mesîh* isimli hacimli eseri İbn Teymiyye'nin Hıristiyanlığı birçok papazdan daha iyi bildiğinin şahididir.

3. İbn Teymiyye, bid'at mezheplerine de karşı çıkmıştır. Sünnîliğe tenkit için İbn Muttahhar Hillî'nin *Minhâcü'l-kerâme fi ma'rîfeti'l-imâme* isimli risâlesine, *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye fi nakzi kelâmî's-Şî'a ve'l-Kaderiyye* isimli dört ciltlik bir eserle cevap vermiştir. Şîilîği tenkit için bundan daha güzel bir eser yazılmış değildir. İbn Teymiyye bütün bid'at mezheplerini, bu mezheplere mensup olan âlimler kadar bilen bir Selefidir.

4. İbn, Teymiyye, kelâma karşı çıkmış, onlara karşı da başarılı bir mücadele vermiştir. *Muvâfakatü sarîhi'l-ma'kûl li-sahîhi'l-menkûl* isimli eseriyle kelâmcıları ustaca ve bilerek tenkit etmiştir.

5. İbn Teymiyye, mutasavvıflara karşı da tavır almış kendi hesabına müsbet ve başarılı sayılacak neticelere ulaşmıştır. *el-Furkan beyne evliyai'r-Rahman ve's-Şeytan* isimli eseri bu alandaki başarısının delilidir.

Fahreddin Râzî: *Esâsü't-takdîs, el-Metâlibü'l-âliye* ve *Mihassalü efkâri'l-mütekaddimîn* gibi kelâma ait eserlerin müellifi olan Râzî rakiplerine ve karşıt düşüncede olanlara karşı başarılı bir fikir geliştirmiştir.

1. Büyük kelâm âlimi olan Fahreddin Râzî felsefeye karşı çıkmış ve *Ta'cizü'l-felâsife* diye bir eser yazmıştır. İbn Sînâ'nın *el-İşarât* isimli eserini *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât* diye şerh etmiş ve gerekli gördüğü konuları tenkit etmişti.

Onun için Nasiruddin Tusî: "Bu şerh değil cerhtir, meseleleri çözmek değil, çürütmektir" demiştir.

2. Râzî, bid'at mezheplerine karşı çıkmış ve bu konuda da gücünü ve maharetini göstermiştir. *el-Beyan ve'l-burhan fi'r-red alâ ehli'z-ziya' ve't-tuğyân* isimli eseri bunun delilidir.

3. Râzî, Selefiye hareketine karşı çıkmış, bu cereyana bazen Haşeviye, bazen Mücessime ve Müşebbihe adını vererek ağır hücumlarda bulunmuştu. *Dürretu't-tenzil ve gurretu't-tevil fi âyâti'l-müteşâbihat, Esrârü't-tenzil ve envârü't-tevil* isimli eserleri Selefiye hareketini redde tahsis etmiştir. Ayrıca *Mefâtihu'l-gayb* isimli tefsirinde her fırsatta Selefiye cereyanını reddetmiştir.

4. Râzî, tasavvufa da karşı çıkmış, Hz. Mevlana'nın babası Bahauddin ile ihtilaf düşmüş ve babasıyla oğlunun Belh'ten kovulmalarına sebep olmuştur. Ayrıca yazdığı birçok eserde vesile buldukça mutasavvıfları tenkit etmiştir.

Gazzâlî: Çeşitli ilimlerle meşgul olan, muhtelif yolları deneyen ve en sonunda da tasavvufta karar kılan Gazzâlî rakip inanç ve düşünce sistemlerine karşı benimsediği inanç ve fikir sistemini savunmak, karşı düşüncede olanları reddetmek için birçok eser yazmıştır.

1. Başta *İhyâ* olmak üzere muhtelif eserlerinde tasavvufu anlatan ve savunan Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eseriyle felsefeye karşı çıkmış, Hâdimü'l-felâsife (filozofların sırtını yere getiren) unvanını almıştır. Gazzâlî'nin *Makâsıdü'l-felâsife* isimli bir eseri daha vardır. O, bu eserinde felsefeyi tenkit etmemiş, sadece anlatmıştır. İki sene aralıksız felsefe öğrenmek için zaman harcayan Gazzâlî'nin bu konudaki reddiyeleri, meseleleri gayet iyi bilen bir âlimin reddiyeleridir. Hiç şüphe yok ki Gazzâlî, devrindeki filozoflar kadar felsefe bilmekte idi. Onlara karşı baskın çıkmasının sebebi de felsefe konusundaki bilgisinin derinliğidir. Gazzâlî örneği, bugünkü felsefi akımlar karşısında İslâm'ı savunma durumunda olanların ne ölçüde felsefe bilmeleri gerektiğini açıkça gösterir.

2. Gazzâlî, bid'at mezheplerine karşı çıkmış ve rakiplerini hezimete uğratmıştır. *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye ve fezâ'ilü'l-Müstazhiriyye* isimli eseri, Bâtınlılığı tenkit için yazılan eserlerin en güzelidir.

3. Gazzâlî başlangıçta kelâmı meşgul olmuş, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* isimli eserini bu konuya tahsis etmiştir. Fakat daha sonra kelâmî düşünceye karşı çıkmış, *el-Münkız, İhyâ* ve *Faysalü't-tefrika'* da kelâmî ve kelâmcıları tenkit etmiştir. Böylece o, tasavvuf adına kelâma karşı da mücadele vermiştir.

4. Gazzâlî, ilk zamanlarda Selefiyeye karşı tavır takınmış, Fahreddin Râzî gibi bu düşünce tarzını tenkit etmiş, fakat daha sonra *İlcâmü'l-'avâm'* da bu harekete karşı olan tavrını yumuşatmış, fakat aşırı Selefilere devamlı surette reddetmiştir.

Yazar, bu örnekler ışığında tenkitçilere nasıl bir üslup takınılması gerektiğini belirtmiş olmaktadır.

Dini konularda eğitim almak isteyen yahut da bu eğitim süreçleri içerisinde bulunan her talebenin, akademisyenin bu eserden faydalanması gerektiğini arz ederek yazımızı sonlandırmak isterken, yine yazarımızın İbn Arabî'den alıntılıdığı duası bizimde son sözümüz olsun.

“Allah'ım! Bize eşyayı olduğu gibi göster.”

Balıkesir İlahiyat Dergisi
Balıkesir Theology Journal

Derginin Eski Adı

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
(Yayımlanan Sayılar: Yıl 2015, Cilt 1, Sayı 1 - Yıl 2019, Sayı 10)

Sahibi/Owner

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt

Yazı İşleri Müdürü/Responsible Manager

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü Cengiz

Editörler/Editors in Chief

Doç. Dr. Mehmet Özkan
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali Çanakcı

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Recep Emin Gül
Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed Abdelghany

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Çaycı, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ejder Okumuş, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Akkuş, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Bahçekapılı, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Dirik, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Özkan, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Sayın, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Y. Emre Gördük, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Demir, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali Çanakcı, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lütfü Cengiz, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Polat, Balıkesir Üniversitesi

Dizgi-Mizanpaj/Layout

Asem Hamdy Ahmed Abdelghany, Recep Emin Gül

Yazışma/Correspondence

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinkçiler Mah. Soma Cad. Altreyül/Balıkesir

Telefon: 0 266 249 61 79 & **Faks:** 0 266 239 87 46

E-posta: balikesirilahiyatdergisi@gmail.com

Web: <http://ilahiyatdergisi.balikesir.edu.tr>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baid>

Baskı Yeri

Erman Ofset Matbaacılık LTD. ŞTİ. - Fevzi Çakmak Mah. Özlem Cad. No: 33/G Karatay/Konya
Tel: 0332 342 01 55 • Sertifika No: 15409

Basım Tarihi

Haziran 2020

İNDEKSLER

08.06.2020

30.06.2019

30.06.2019

30.06.2015

03.05.2020